

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wanneer is een terrorist toerekeningsvatbaar?

Graaf, B.A. de; Geraerts, E.

Citation

Graaf, B. A. de, & Geraerts, E. (2011). Wanneer is een terrorist toerekeningsvatbaar? *Nrc Handelsblad*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18304>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18304>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Anders Breivik Foto's AP

Wanneer is een terrorist ontoerekeningsvatbaar?

Anders Breivik is door een psychiater ontoerekeningsvatbaar verklaard. Gelukkig, hij is niet als wij, denken veel Noren. Komt hij dan straks na een behandeling gewoon vrij? Hoe beoordeel je een terrorist, vragen Beatrice de Graaf en Elke Geraerts zich af.

Anders Behring Breivik leed aan „paranoïde schizofrenie”, concludeerden de forensische psychiaters Torgeir Husby en Synne Sorheim deze week. Toen Breivik op 22 juli zijn bom in Oslo liet ontploffen en de jongeren op het eiland Utøya doodde, deed hij dat in een „psychose”. Hij zou dus ontoerekeningsvatbaar zijn voor de 77 moorden die hij pleegde. De argumentatie daarvoor? Breivik leefde in een eigen wereld, met eigen wetten en regels. Binnen dit gesloten wereldbeeld werd hij gedreven door „liefde voor zijn volk”.

Deze psychiatrische verklaring stuit op veel protest. Volgens 38 procent van de Noren moet je inderdaad ‘gek’ zijn om zo iets te doen, maar 48 procent vindt dit veel te gemakkelijk. Wie jarenlang minutieus zijn slachtpartij voorbereidt, kan niet zonder meer worden afgeschreven als ontoerekeningsvatbaar.

Toch ligt de psychiatrische verklaring op tafel. Niet het Noorse volk, maar rechters bepalen wat ze met de verklaring doen en of Breivik inderdaad zal worden overgeplaatst naar een psychiatrisch ziekenhuis. Dit is uiterst relevant voor het verloop van zijn strafdaad. Als iemand ‘genezen’ wordt verklaard, kan hij namelijk worden ontslagen uit het ziekenhuis en hoeft hij geen straf meer uit te zitten. Hoewel dit een uitzonderlijke situatie zijn, die ook niet vaak voorkomt in Noorwegen, kan het in principe wel.

Het risico op vrijlating van Breivik is van grote betekenis voor de slachtoffers en nabestaanden. Net zo relevant als wat het betekent wanneer de moordenaar van je kind niet wordt bestraft, maar naar een ziekenhuis wordt gestuurd, is evenwel de betekenis van dit psychiatrisch onderzoek en het belang van dergelijk onderzoek in de rechtspraak.

Zoals gezegd zijn veel Noren verbaasd. Ze geloven niet dat Breivik zomaar in een psychose handelde. Hij richtte zijn wapens heel precies op jongeren die in de multiculturele samenleving geloven. Breivik verafschuwt dit en wilde hiermee korte metten maken. Ook een Noorse justitiecommissie gelooft niet in de ‘gek’-verklaring en wil dat er een second opinion komt.

Dit zijn zeer terechte opmerkingen. Verklaringen over ontoerekeningsvatbaarheid zijn veel subjectiever dan vaak wordt aangenomen. Ten onrechte wordt er een te grote status van wetenschappelijke objectiviteit aan toegedicht.

Schizofrenie is allereerst een ernstige, langdurige vorm van psychose waarbij doorgaans sprake is van ernstige stoornissen in het denken (waan- denkbeelden) en/of in de waarneming (het horen van stemmen, visuele hallucinaties). Daders die delicten plegen onder invloed van psychotische stoornissen, zoals schizofrenie, worden relatief vaak beoordeeld als

volledig ontoerekeningsvatbaar.

De vraag is of deze toestand van psychose stabiel en continu is. Tussen de psychoses door is het mogelijk dat een dader heel goed rationeel kan denken en handelen. Zelfs als het zou kloppen en Breivik schizofreen zou zijn, is het dus nog erg onwaarschijnlijk dat hij jarenlang alleen maar in een psychose leefde. Zonder op afstand te willen diagnosticeren, lijkt Breivik berekend te werk te zijn gegaan door zijn lange voorbereidingen.

Wat veel storender is, ten tweede, is de professionele bias die lijkt te liggen in het oordeel van de psychiaters. Zij achten de kans groot dat Breivik gedurende al die tijd niet beseftte wat hij aan het doen was, dat hij werd gedreven door zijn eigen wereld en geen idee had wat hij precies deed op de dag van de aanslagen.

Hoe weten ze dit? En vooral: waarom gaan ze niet in op de meest voor de hand liggende en plausibele verklaring dat Breivik zijn daden verrichtte omdat hij het echt wilde, en wel bij zijn volle verstand? Breivik is een uiterst ‘boos’ iemand – boos op de wereld, boos op de multiculturele wereld – en beraamde met dit sentiment de aanslagen. Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman kaartte al jaren geleden de denkfout aan dat we vaak de neiging hebben het onwaarschijnlijke plausibeler te achten dan het waarschijnlijke. Dat is interessanter en past onbewust beter in ons (professionele) straatje, in dit geval als psychiater.

In de derde plaats ligt nog een menselijke redeneerfout op de loer. De Noorse autoriteiten mogen zich nog wel drie keer bedenken voordat ze zomaar meegaan in deze verregerende conclusies. Iedere psycholoog weet dat mensen lijden aan *hindsight bias*, ook wel het *knew-it-all-along effect*. Dit houdt in dat we er met terugwerkende kracht altijd al de indicaties van gezien denken te hebben als we eenmaal weten dat iemand iets

ergs heeft gedaan. „Ik heb altijd al geweten dat er iets niet klopte.” Een terrorist moet dus wel gek zijn geweest om zo iets te doen, ergo: er zullen altijd mensen, burens óf experts zijn die elementen van schizofrenie of paranoia zullen herkennen in mensen bij wie we dat – als ze verder niets ergs hadden gedaan – nooit zouden hebben opgemerkt.

In de vierde plaats moet het psychiatrische rapport met voorzichtigheid en kritische terughoudendheid worden betracht, juist omdat het zo gretig wordt omarmd door 38 procent van de Noren. Het oordeel klinkt als een soort valse geruststelling. Door Breivik ontoerekeningsvatbaar voor zijn daden te verklaren, wordt hij uiteindelijk afgeschilderd als iemand die gek is en die totaal geen idee had wat hij echt aan het doen was.

Dit reduceert de angst bij de gewone bevolking. Immers – hoe vaak komt het voor dat iemand in die mate gek is? Het besef dat iedere buurman, kennis of collega met zulke moordplannen zou kunnen rondlopen, wordt hiermee sterk gereduceerd. We willen niet aanvaarden dat Breivik even ‘normaal’ is als wijzelf, of dat er in elk geval nog veel meer ‘normale’ personen met extreem-rechtse of anti-islamideeën rondlopen die dit kunnen doen. Ook in Duitsland werd de mogelijkheid over het hoofd gezien dat ‘normale’ leden van de extreem-rechtse NPD ook weleens echte terroristen konden zijn.

Dit brengt ons bij het laatste, ernstigste punt van kritiek. Het rapport heeft ook een impliciete politieke bias.

Waarom wordt Breivik wel ontoerekeningsvatbaar verklaard en waarom werd dit ook in Nederland in juli meteen al vastgesteld door veel commentatoren, terwijl we bij andere personen, die vergelijkbare politieke moorden plegen, dat etiket niet van toepassing achten? Waarom werd Volkert van der G. na twee maanden

Dus een terrorist moet wel gek geweest zijn om zo iets te doen

onderzoek toerekeningsvatbaar verklaard, terwijl ook hij er een gesloten wereldbeeld op nahield? Of Mohammed B.? Is het minder ‘gek’ dat iemand Fortuyn neerschiet dan dat iemand het vuur op sociaal-democratische jongeren opent?

Mohammed B. beschouwde Theo van Gogh als een vijand van de islam en zichzelf als een instrument van God, maar hij kreeg levenslang. Jihadistische aanslagen worden ‘rationeel’ verklaard door te wijzen naar de islam, maar over Breivik wordt meteen geroepen dat hij ‘gek’ was, terwijl hij net zo goed elementen uit een bestaande subcultuur en ideologie van rechts-extremisme en anti-islamdenken aanhangt.

Met andere woorden – psychiaters zullen maar al te vaak met elkaar van mening verschillen. Gelukkig is het altijd nog de rechter die beslist over de acceptatie van het rapport.

In dergelijke *high profile* en gepolitiseerde zaken is het voor desamenleving en voor een politiek en publiek debat evenwel van belang om alle mogelijkheden te bespreken – gek of niet gek. We moeten ons afvragen voor welke terroristen we wél bang willen zijn en welke we het liefst zo snel mogelijk als ‘gekken’ willen verdringen, en waarom dit zo is.

Beatrice de Graaf is als historicus en onderzoeker van terrorisme verbonden aan de Universiteit Leiden/Campus Den Haag. Elke Geraerts is als klinisch psychologe werkzaam aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.